

Hentchak :

Organe Central

DU PARTI

HENTCHAKISTE.

ՀԵՉԱԿ

Journal Arménien

mensuel

XIX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

Որտի անհուն բերկրութեամբ գալիս ենք յայտնելու, որ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՀԱՐԺՄԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ ԵՂՈՂ ՍԱՍՈՒՆԻ 1894-ի ՅԻՇԱՏԱԿԱԼԻՑ ԱՊՍԱՄԲՈՒԹԵԱՆ ՀԵՐՈՍ ՄՈՒՐԱՏԸ (ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՊՅՅԱՃԵԱՆ), 12-ամեայ տաժանելի բանտարկութիւնից յետոյ, այսօր ազատուած՝ դառնում է Կուսակցութեանս Կեդրոնում, Յեղափոխական Գործը վարողի սլառասլանատու պաշտօնով:

ԵՐԵՔ ՏԱՐԲԵՐ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՆԵՐ

Գալիք քաղաքական դէպքերը և հոսանքները մասամբ կանխատեսելու և նրանց առնելիք ուղղութիւնը բնորոշելու համար՝ ամենից ապահով ճանապարհը դարձեալ պատմական մէթօսն է:

Ուստաստանի ժամանակակից դրութիւնը աւելի լաւ բնորոշելու և մօտիկ ապագան մի փոքր աւելի պայծառ ընդհանրելու համար՝ անցնենք պատմութեան այն էջերին, ուր Ուստաստանից առաջ խաղի մէջ էին մտել երկու ուրիշ ազգերի բուրժուազիաներ, — Ֆրանսիականը՝ 1789-ին, գերմանականը՝ 1848-ին:

Մէկ դար ու կէսից աւելի էր, որ Ֆրանսիական Etats-Généraux-ն կանչուած չէր: Անտանդիութեան աստիճանի հասած ելեմտական վիճակը ստիպողական, հրամայական էր դարձրել արքայականութեան պաշտպաններին զիջանիլ, դիմել վաղուց ի վեր մոռացուած այդ հաստատութեանը, որպէսզի նրան միջոց գործածէին իրենց դրամական անյիտաձգելի պահանջներին բաւականութիւն տալու և այդպիսով և՛ աւելի ամրապնդելու այն Գահը, որ թւում էր խախտուած: Եթէ ելեմտական սեղմիչ տագնապը չլինէր՝ Հին Կալվինիստների մաքոյն անգամ չպիտի անցնէր ժողովրդից եկած ներկայացուցիչներին մի տեղ գումարուած տեսնելու: Ժողովրդի պատգամաւորները կանչուում էին ո՛չ թէ իրենց ներկայութեամբ և

գործակցութեամբ երկրի բարեկարգութեան մէջ ղեր ստանձնելու, — ո՛չ, նրանց կանչելու շարժառիթը դրա մէջը չէր, այլ՝ այն՝ որ աշխուպետական-ֆէօդալական կարգերի վրայ հիմնուած արքայականութիւնը իր ունեցած նիւթական միջոցներով արեւս անկարող էր ինքն իրեն բաւականութիւն տալու, նա սնանկութեան դուռն էր հասած: Հարկաւոր էր որ ժողովուրդը՝ Երրորդ Գասակարդը (Tiers Etat) մէջտեղ գար և իր քսակի բերանը լայն բանար ու այդպիսով թագաւորութիւնը ազատէր վերահաս վտանգից: Ուրիշ խօսքով՝ դասակարգային գոյութիւնը, դասակարգային կռիւը պահանջում էր որ միւս դասակարգը շարունակէր իր ահա ն միջոցը դառնալ և անխախտ պատուանդանը լինել վերին՝ տիրապետող դասակարգի համար:

Etats-Généraux-ն դուժարուեց Վէրսայում 1789-ին: Երրորդ Գասակարգը ներկայացնողները նոյն այդ դասակարգի լաւ զաւակներն էին, պաշտպան նրա շահերին, զիտակից նրա ձգտումներին: Այդ դասակարգից դուրս եկած՝ ժամանակի դրախտօր օրէնսդէսները և փաստաբանները նրա ներկայացուցչութիւնն էին ստանձնած: Երբ Վէրսայի պալատի մէջ դուժարուած Ժողովի բուրժուազական մասը ինքն իրեն ճանաչեց, զիտակից եղաւ իր ուժերին, ուրուագծեց իր ցանկութիւնները և տեսաւ իր առաջ ցցուած արգելքների ժայռը, նա հէնց առաջին րոպէից սկսեց իր յարձակումը: Երրորդ Գասակարգի ներկայացուցիչները, առանց ժամանակ կորցնելու, այնքան ծարպիկ դառնեցան որ շեշտակե սկսեցին դիմել մի որոշ նպատակի և կարճ ժամանակ անցնելուց յետոյ՝ նրանք ստիպեցին թագաւորական իշխանութեանը ճանաչելու ժողովրդի ներկայացուցիչների իշխանութիւնը:

Այնտեղ՝ ուր կար մի տարր, որ յենում էր պատմական իրաւունքների վրան և կարճ միջոցով ուրիշ տարր՝ որ չէր յարգում այդ իրաւունքները, դրա բնական հեռանկարը պիտի լինէր՝ բռնի ոյժ, յիշատակութիւն, և Ֆրանսիական բուրժուազիան հէնց սկզբից ի վեր այդ ղէնքը բնորոշ . . .

ու վերջնական յաղթութիւնը տարաւ:

Ֆրանսիական բուրժուազիան յաղթեց, որովհետեւ նա հասունացած էր, որովհետեւ ամբողջ ժողովուրդը նրա յետին էր, որովհետեւ նրա առաջնորդները փորձառու և գործնական մտքի տէր էին, որովհետեւ իր ժամանակին նա վարպետի հարուածը տուեց, — Etats Generaux-ն «Ազգային Ժողովի» և «Ազգային Ժողովը» «Սահմանադիր Ժողովի» վերածելով՝ օրէնսդրական իշխանութեան հետ միասին Պործադրականն էլ իր ձեռքերի մէջն ամրացրեց:

Եւրբ մի նոր պատկարգ ինքն իր պահանջներն և իրաւունքներն է դնում ու նրանց բնականութիւնն ապու համար՝ օրէնքներ գծելուց յետոյ, գործադրական իշխանութիւնն էլ իր ձեռքն է առնում — այլևս ամէն բան վերջացած, յաղթութիւնը տարուած է: Այդպէս եղաւ Ֆրանսիական բուրժուազիայի յաղթութիւնը՝ սրանից 117 տարի առաջ:

Փետրուարեան Յեղափոխութիւնը իր խիստ հակահարուածը ունեցաւ Պերմանիայում: Այստեղ իշխանական, թագաւորական թաղերը մէկը միւսի յետեւից երերալ սկսեցին: Ապստամբութիւնը ճարակում էր ամէն կողմ:

Պուժարուեց Ֆրանկֆորտի յիշատակալից Պարլամենտը:

Հարկաւոր էր Պերմանիային տալ «միութիւն և ազատութիւն, բայց միութիւն՝ ազատութեամբ» — այդ էր պատմական այն խնդիրը, որ վիճակուած էր վճռելու և իրականացնելու Ֆրանկֆորտի Պարլամենտին՝ 1848-ին:

Պերմանական ընտրողները մեծ թուով պրօֆէսորներ և ուսուցիչներ էին ուղարկած՝ որպէս պատգամաւորներ: Այստեղ պրօֆէսորներն էին պարտականութիւն ստանձնած իրականացնելու՝ այն ինչոր արեցին Ֆրանսիացի փաստաբանները՝ 1789-ին: Այդ իրողութիւնը ինքնին մի բնորոշիչ զիծ է և պայծառ յոյս է սփռում երկու ազգերի քաղաքական պատմութեան վրայ:

Ֆրանկֆորտի Պարլամենտի անդամները — ի բաց առեալ ծայրաձախ Հեղեկեանները որ թուով շատ փոքր էին — սկզբից ի վեր ընդդիմադիր իր կօւսակցութիւն, կռուող կողմ չը ներկայացրին: Նրանք նոյն իսկ յարձակողական զիրքի մէջ էլ չմտան:

Պրօֆէսոր անդամները, որ մինչև քաղաքագէտի զերի մէջ մտնելը պետական պաշտօնեաներ էին, եղած, իրենց խառնուածքով՝ կարգեր չընող, պայքարողներ չէին: Նրանք մանկութիւնից սովորած էին մէջք ծռել, յարգել հաստատուած իշխանութիւնը, և նրանք այդպէս էին անում ոչ թէ իրենց անձնական շահի տեսակէտից, այլ ու-

րովհետեւ դա համարում էին խղճի մի գործ՝ ուղղամտութեան մի անհրաժեշտ զիծ:

Եւրբ այդպիսի հոգեկան տարրերով սնուող մեծացողները յանկարծ պատահական քաղաքագէտի ծիրանու մէջ մտան, բնական էր որ նրանք խորհրդածութեան առարկայ եղող խնդիրների վրայ ճառէին զուտ տեսական, գաղափարական տեսակէտից, բոլորովին մոռանալով իրականութիւնը:

Չբազմունքով քաղաքագէտներ չը լինելով՝ պրօֆէսորները մոռանում էին որ քաղաքագէտը ամէն բանից առաջ պիտի լինի գործի մարդ և երբեք աչքից բաց չը պիտի թողնի շահերը, կրքերը, ընկերային այն բոլոր յայտնի և խուլ ոյժերը, որոնց հետ ինքը գործ պիտի ունենայ: Քաղաքագէտը պիտի նախատեսի իր ձեռք առած միջոցների, խօսքերի և արտասանած ճառերի հետևանքները:

Պերմանական ոգին, գիտական զարգացումը և պատրաստութիւնը շատ քիչ գեր կարող են խաղալ այնտեղ, ուր պիտի գործի կեանքի բովից անցած, նրա յարուցած դժուարութիւններից զտուած նրբամտութիւնը, փափկանկատութիւնը, չըջահայեցութիւնը և, որ զլիաւորն է, գործնականութիւնը:

Ու քանի որ այդ մեթոդները պակասում էին նրանց, ուստի բնաւ զարմանալի չէր որ կեանքը նրանց գնէր ծանր հիասթափութեան և յուսախաբութեան մէջ:

Բացի զրանից՝ նրանք մոռանում էին մի այլ կարևոր հանգամանք, — պրօֆէսորները ոչ միայն բնաւ չէին հետաքրքրւում, այլև ոչ մի նշանակութիւն էին տալիս ժողովրդական այն կրաւորական գանգուածին, որ թէև ըստ երևոյթին խուլ ու համր է, բայց տուած ըռպէին ամէն ինչ է:

Պերմանիայի մէջ փոփոխութիւններ առաջ բերելու համար՝ պրօֆէսորները ոչ միայն բուն միջոցների կողմնակից չէին, այլ ակնյայտնի կերպով խորշում էին այդ միջոցից: Յառաջացնել յեղափոխութիւն, շարժել ժողովրդական զանգուածները, նրանց արձակել կառավարութեան գէտ, — այդ յանդգնութիւնը Պարլամենտի անդամների մտքովն անգամ չէր անցնում: Նրանք այդպիսի գաղափարներ համարում էին ոճիր, յայտնի աստիճանի յարգում, էին հատուաւորած կարգ ու կանոնը և ցանկանում էին որ կառավարութիւնները իրենք նախաձեռնեն անելու այն ինչոր Պարլամենտը կորոշէր:

Որպէս ուսուցիչական և դրադարանի մարդիկ՝ պատգամաւորների մեծամասնութիւնը հեռու էին

ապրած ժողովուրդից, չէին ճանաչած նրա կասկածները, նրա իրական ձգտումները: Նրանք բնականորեն չէին թէ ինչպէս դադարեցնելու ձեռք բռնեցին ինքնակամ անցնելով ժողովուրդական կրթելի, նախապաշարունակներ, իրական շահերի պրիզմայի (հատուածակողմի) միջից:

Նրանք ժողովրդական զանգուածի մասին չէին էլ մտածում, ընդհակառակը՝ մասնայի շարժման մէջ մտնելուց երկիրը էին կրում: Իսկ ինչ որ վերաբերում է այն կողմի ոյժին՝ որ մի յաղթական ճակատամարտից յետոյ սուրի ծայրը դնում է յաղթուողի կսկորդին և մի բոլորի մէջ վառում է դարեւոր ամենաբարդ խնդիրները, — նրանք ոչ միայն չէին ուզում այդպիսի մի ոյժ առաջ բերել և նրա վրայ յենուել, այլ նրա վրայ մտածելն անգամ ոճիր էին համարում: Նրանք ոյժի պաշտոններ չէին, համոզուած էին որ ոյժի պաշտամունքի առաջը մի օր կը չքանան պատմական բոլոր իրաւունքները, մինչդեռ իրենք ոչ միայն պատմական այդ իրաւունքները տապալուելու կողմը չէին, այլ նոյն իսկ յարգողներ:

«Ամէն ինչ մեզ կապում է մեր հարստութիւնների հետ», ասում է Վահագն, «երկարատե հրեանքանդութեան մեր սովորութիւնը ըստ կամս չի կարող փոխանցուիլ ուրիշ առարկաների վրայ... ոչ մի ճշմարիտ գերման հայրենասէր չի կարող յանկարծ և թեթեւամտօրէն խզել ամէն կապ անցեալի հետ»:

Վահագնը պրոֆէսորի պարզամտութեամբ կարծում է, որ կեանքի յառաջացրած պահանջները իրենք իրենց էլ կկատարուեն, մոռնալով այն առաւել թէ՛ «ձուածեղը չի շինուում առանց ձուերը կտրելու»: Ազատութիւն և միութիւն ըստ պատելը իշխաններից՝ կնշանակէր ձուածեղ ունենալ առանց ձուերը կտրելու:

Վառար չէր կանխատեսել որ Գրանիֆօրտի Պարլամենտը կատարեալ անյաջողութեան պիտի բաղկէր, քանի որ նա չուտածեց ի շ ի ս ա ն ու թ իւ ն, դրական իրաւունքներ ձեռք բերել՝ իր կամքը, իր որոշումները յարգել ապու և գործադրելու համար:

Նա ինքն իրեն մի տեսակ Սահմանադիր Դոկտի միասին է տալիս, մշակում է Սահմանադրութիւն ամբողջ Վերմանիայի համար, բայց մոռանում է ամենից էականը, այն է՝ թէ ո՞վ, ո՞ր իշխանութիւնը գործադրել պիտի տար այդ մշակուած Սահմանադրութիւնը, քանի որ Վերման զանազան փոքր ու մեծ իշխանութիւնները նրա գործադրութեանը հակառակ պիտի լինէին իրենց անմիջական շահերի տեսակէտից:

Պարլամենտի անդամները՝ օրէնսդրական աշ-

խատանքի սկսած ժամանակին՝ շրջնք և հակառակ կողմիցն էին բռնած: Նրանք միամտօրէն այն յոյսը ունէին՝ որ երբ սահմանադրութիւնը կը մշակուէր, կըռհարկուէր, այն ժամանակ նա ինքն իրեն գործադրել տայու առաքինութիւնն էլ կունենար:

Վա մի պատրանք էր՝ որի մէջ ընկան նրանք հէնց սկզբից, պատրանք՝ որից հեռու մնացին Վէրսայի մէջ դուարուողները. սրանք իրենց առաջին գործն արեցին նախ ճանչցնել տալ այն իշխանութիւնը՝ որ մօտիկ ապագային օրէնքներ պիտի մշակէր և գործադրէր:

Իր աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ, երբ եկաւ գործադրութեան բոլորն Գրանիֆօրտի Պարլամենտը ծաղր ու ծանակի ենթարկուեց, այլապէս էլ չէր կարող լինել:

Հետեանքը եղաւ նուաստացումն, բէակցիայի դրուելու բարձրացնելը:

Հարկաւոր էր ժողովրդական շարժում յառաջ բերել, բոլորն այդ էր պահանջում, բայց Գրանիֆօրտի դերակատարները իրենց դերերի մէջը չէին:

Ժողովրդական ինքնաբերական շարժում էլ չէր կարող յառաջ գալ, որովհետեւ բացի կըրթութեամբ դասակարգերից և մի քանի մեծ քաղաքների ազգաբնակչութիւնից, ժողովրդի ստուար զանգուածը մնացել էր բոլորովին անտարբեր դէպի Գրանիֆօրտի Դոկտի աշխատանքները: Իրաւ է կար մի ընդհանուր հետաքրքրութիւն, բայց ոչ համայնաժախ համակրութիւն, ոչ զգլխից ողորութիւն, — Գրանիֆօրտի մէջ կատարուածը մի պատմութիւն չէր, այլ իսկական պատմութեան հեղեղական նմանութիւնը:

Գրանիֆօրտի Պարլամենտը կառավարութիւնները իր դէմ ունէր՝ առանց ժողովուրդը իր կոնակին ունենալու: Վէրսայի Դոկտը դրա հակադրական էր եղած՝ նա ժողովուրդը իր կողմն էր դըրաւած և նրա վրան էլ յենուած:

Ընդհանրութիւնը, միջակութիւնը իրենց կնիքը դրեցին Գրանիֆօրտի Պարլամենտի վրայ և այդ պիտի տապալուեցուեցաւ որ բուրժուական Վերմանիան չէր կարող իր միութիւնը և ազատութիւնը ձեռք բերել ի ս ա ղ ա ղ ճ ա ն ա պ ա Ր հ ո վ:

Գրանիֆօրտի Պարլամենտը մի դարաշրջան է՝ դէպի ուր յանգեցան մէկ ու կէս դարու ոյժերը: Նա վիժեց և այդ վիժումով բացուեց մի ձգնաժամ, ու յառաջ՝ եկաւ Նոր Վերմանիան, որ իր Միութիւնը և բուրժուական ազատութիւնը ձեռք բերեց, Լատալի ասածի նման, կրակով ու սրով:

Գրանիֆօրտի Մեծ Զեղափոխութիւնից 117 տարի, իսկ Գրանիֆօրտի Պարլամենտից 58 տարի

յետոյ՝ Տաւրիկեան պալատում՝ գումարուեց Ռուսական Գուման, Ռուսական առաջին Պարլամենտը, Հակառակ զարիզմի գործ դրած ամենափայլազ միջոցներին՝ այնուամենայնիւ Վահր խարխուլ վիճակ էր ներկայացնում։ Բանտ, աքսոր, կախաղան, մասնակի և ամբողջական կոտորածներ՝ դործադրուած ամենալայն չափերով, սրանք բոլորը անկարող եղան կայունութիւն խոստանալ երեւուած բռնակալութեանը։

Յարը խոնարհեց Յեղափոխութեան առաջ և ստիպուեցաւ Վուման գումարել տար։

Բւլբոկրատական կաղապար ունեցող՝ ժողովրդական quasi—ներկայացուցչութեան այդ ծայրատուած հաստատութիւնը պիտի զար, հեղինակների կարծիքով, խաղալիք դառնալու, միջոց ծառայելու վարդավուած երկիրը և մերթերը հանդարտեցնելու ու՝ որպէս խրատ ու լակ՝ ժողովրդին խաբելու։ Վումայի գումարումից առաջ ձեռք առնուած խիստ միջոցները, ոստիկանական հսկողութեան և մտրակի տակ կատարուած ընտրութիւնները որոշ էին դարձնում բուլբոկրատիայի մտքի այդ հակումները։

Բայց մի՞թէ չէր կարող հակառակն էլ պատահել։ Հին կարգերի պաշտպանները այդ էլ էին աչքի առաջ ունեցել։

Հրատարակուեցան «Հիմնական օրէնքները»։ Պատիւը, վարկը կորցրած մի կառավարութեան միայն յատուկ, ամենաստորացուցիչ և վաշխառուական տոկոսի գնով, մի քանի միլիարդներ էլ արքունական դանձարանը մտան։

Յարիզմը իր պատրաստութիւնը տեսած էր, ի հարկին կուրի բռնուելու։ Ըստ երևոյթին այլևս երկիւղ չկար։ Թէև ոչ բուն ժողովրդական ներկայացուցչութիւն՝ թէև ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղանի բուհարկութեան սկզբունքներով առաջ չեկած մի հաստատութիւն—բայց Վուման առաջին օրից իսկ գրումեց լայնածաւալ համակրութիւն իր կորովի ընթացքի համար։ Նա մի ընդհանուր յուսադրաւոր դարձաւ շատերի համար։

Բայց հարց, Տաւրիկեան պալատում գումարուած Պարլամենտը կլինի՞ երկրորդ հրատարակութիւն Ֆրանկֆորտի պարլամենտի, թէ՞ նա իր դերը կը կատարի և այդպիսով կարգադրանի իր վրայ դրուած յոյսը։

—Մենք բնաւ հակուած չենք կարծելու որ Ռուսական բուրժուազիան՝ ներկայացուած կադէտների (ռամկավարական-սոցիալադարականներ) կուսակցութեամբ այդքան անընդունակութիւն ցոյց կտայ։ Քաղաքակրթութիւնը փորձառութիւնների կոյտեր ունի դիպած։ Գիտութիւնը ահագին նուաճումներ ունի արած։ Կադէտները պէտք է որ օգտուեն այդ կատարուած դասերից՝ թէև ուրիշ ժողովուրդների կեանքից առնուած։ Վուման չի լինիլ Ֆրանկֆորտի Պարլամենտ՝ որովհետև իր մէջ ունի յուսադրելի բազմացուցիչ տարրեր էլ, որովհետև յարուցուող խնդիրները ժողովրդական ընդհանուր բնաւորութիւն ունին, որովհետև նրա մէջ կան պատկառելի թիւ կազմող գիւղացիներ և գործաւորներ, որովհետև «ծայրագոյն ձախը»,

«Աշխատանքի կուսակցութիւնը», Ֆրանկֆորտի Հեգել-եանների չափ անգոր չէ։

Բայց եթէ Ռուսական Վուման Ֆրանկֆորտի Պարլամենտ չի լինիլ, կը լինի՞ նա 1789—1792-ի Ֆրանսիական ժողովները։ Խնդիրը հենց դրանումն է։

Վուման մինչև ցարդ, այսպէս ասած, գտնուում է Ֆրանկֆորտի Պարլամենտի շրջանի մէջ, — արտասանուած ծառերը գեղեցիկ, երբեմն հրապուրիչ իսկ են, ներկայացուած նախագծերը բաւականին հարուստ, բազմակողմանի. արտայայտուած մտքերը աւելի խոր են՝ քան մակերևոյթային։ Արտաքին զարդը տեղի է։ Եթէ նոր Ռուսիան Վումայի մէջ չի կաղապարուում այնպէս՝ ինչպէս կը ցանկանար «Աշխատանքի կուսակցութեան» միանգամ, կամ մի սօցիալիստ, գէթ նա կազմուում է այնպէս՝ ինչպէս որ կուգէր դարերից յետոյ անթնացող մի բուրժուազիա՝ որ ուրիշների փորձառութիւնը ունէր, որ իր կաշիի, իր շահերի համար ստիպուած էր միւս դասակարգերի էլ շահերը աչքի առաջ առնել՝ յայտնի չափով։ Ամէն ինչ այժմս բառերի, նախագծերի, ընդհանուր արամագրութիւնների շրջանի մէջ է, իրական գործ, մարմին առած, թանձրացած ոչինչ դեռ չկայ։

Վուման դեռ ևս ինքնագոյութեան աղատ և անկախ իրաւունք ձեռք բերած չէ։ Տակաւին ժողովրդական միահեծանութեան ո՛չ մի ստորագրելի ընդունուած և գործադրուած է, ամէն ինչ գտնուում է անստուգութեան, յիշելու՝ րոպէների մէջ։

Վումայի ճանապարհը, սակայն, գծուած է — իր գլխաւոր որոշումները անցնելուց յետոյ՝ նրան մնում է կամ ինքնասպանութիւն կամ խօսքից գործի անցնել։

—Եւրե Յարի կառավարութիւնը կարհամարհի և չի ընդունի քուէարկուած որ է որոշում ու կյամաւի իր բացարձակութիւնը պահել, այն ժամանակ կնիւկայանայ հոգեբանական րոպէն երբ Վուման պատրաստ պիտի լինի՝ Ֆրանսիական օրինակին հետեւելով՝ իրեն յայտարարել Սահմանադիր ժողով և յեղափոխական գործունէութեան մէջ մտնելով՝ ապստամբութեան նըշանը տալ ու ձգտի իր սեպհական որոշումները իր ձեռքով գործադրել՝ որպէս գործադրական իշխանութիւն։

Այդ կտրուկ քայլովն է միայն, որ նա չի գործիլ Ֆրանկֆորտի Պարլամենտի սխալը, ու ինքն իրեն փրկելով՝ պատմական իրական գործ կատարած կլինի։

Եթէ Ռուսական առաջին Պարլամենտը չկարողանայ բուլբոկրատիային ստիպել իրեն առաջը խոնարհել և անձնատուր լինիլ ու՝ բացի օրէնսդրականից՝ գործադրական իշխանութեան վերահսկողութիւնը իր ձեռքը չառնի, — նա կորած է և իր անկումով ո՛չ միայն կը բերի ընդհանուր յուսախաբուութիւն, այլ Ռուսաստանի բուրժուազիան գրանով կը գնի իր քաղաքական գործունէութեան վերջակէտը։

Ու նրանից յետոյ պատմական միակ դերակատարը կմնայ Ռուսական ընդհանուր պրօլետարիատը։ Յեղափոխութիւնը այնուհետև կառնի ուրիշ ուղղութիւն, և մի օր ցարիզմը՝ իր բոլոր օրգաններով, կը քաշուի կառաւիտատեղին ու guillotineը իւր մաքրիչ գործը կը կատարի — այդպիսով ընդհանուր դրամայի չորրորդ գործողութիւնը կը վերջանայ ու կարմիր Վարագոյրը կիջնի։

Շ Ն Ո Ր Հ Ե Կ Ե Լ Ի Ք

Այլ փութամ հրապարակաւ խորին շնորհակալութիւնս յայտնելու այն բոլոր ընկերներու, բարեկամներու և հայրենակիցներու, որոնք ազատմանս առթիւ, թէ՛ հեռագրերով և թէ՛ նամակներով, իրենց խնդակցութիւնը յայտնեցին:

Մ Ո Ւ Ր Ը Տ

Փ Ա Ր Ի Զ

Կ Ա Ր Մ Ի Ր Տ Ո Ղ Ե Ր

Այլիկիայի մեր թղթակցի տուած հակիրճ տեղեկութիւնները մասնաւոր ուշադրութեան են արժանի — նրանք Կ ա Ր Մ Ի Ր Տ Ո Ղ Ե Ր են: Անպաճոյճ բառերով հիւսւած իր ամէն մէկ պարբերութեան մէջ արտացոլանում է մի յուզիչ, մի դառն իրականութիւն, որ ճշգրտօրէն պատկերացնում է սուլթանականութեան քաղաքական փրկսփախուցութեան չարանեղ ոգին՝ ինչոր վերաբերում է հայերիս:

Վերլուծենք համառօտակի այդ ուշագրաւ խօսքերը:

— Եւրո առաջին անգամ «Տանն Այլիկիոյ» կաթողիկոսը ընտրուեց և կիլիկեցիները արտաքայ կարգի ոգևորութեան մէջ մտան, կարծես թէ այլևս ամէն վէրք գոցուած, ամէն խնդիր վերջացած էր, մենք այն ժամանակ շնչակեան Կոստանկութեան Ամերիկայի օրգանի՝ «Երիտասարդ Հայաստան»ի մէջ դիտել տուինք, որ Տանն Այլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը ներկայումս որ և է կերպ չէր կարող բաւականութիւն տալ կիլիկեցու կենսական պահանջներին: Կրօնական հաստատութիւնները ինչ կարգի էլ որ լինեն, ժողովուրդ փրկելու, նրա տնտեսա-քաղաքական պահանջներին որ է չափով դոհացում տալու բնոյթը և միտումը չունին, մանաւանդ մեր օրերում:

Այլիկեցին շատ շուտ մոռացաւ իր գլխով անցածը և փոխանակ ու զի զ ճանապարհով շարունակելու իր ընթացքը, նա իրեն թոյլ տուեց կըլանուելու աստիճան ընկնել եկեղեցականութեան քղանցքների տակ:

Այժմս տխուր չափը կայ, իրականութիւնը եկաւ. հաստատելու որ ո՛չ թէ մենք էինք սխալուողը, այլ իր կարծեցեալ առաջնորդները. պարզ չէ՞ որ մենք աւելի լաւ էինք ծանաչած իր վերքերը և մատնանիշած նրանց դարմանը, քան այն անձերը, որոնք իրեն քարոզեցին մոռանալ դեռ բոլորովին չչորցած արեան գոլորշիները և համակերպել . . . ա ղ ո թ ե լ ո Վ:

Աւելի քան դատապարտելի էր Կաթողիկոսի ընթացքը Պոլսոյ մէջ: Նա այդտեղ ցոյց տուեց մի ծայրահեղ սուլթանամոլութիւն: Աւետարանից, Գործք Առաքելոցից էլ կտորներ չմնացին որ մէջ չբերուէին ու չբացատրուէին: Այդ բոլորի միտումնական էր, — յորդորել ժողովուրդին հաւատարիմ մնալ Սուլթանին, կատարել նրա հրամանները, հեռու մնալ ամէն տեսակ «միասնակար» (յեղափոխական) տարրերից և ամէն բանի մէջ ապաւինել Սուլթանի հայրագործ խնամքին: Խապայեանը Համիդի ունեցած իշխանութիւնը

վերին իշխանութեան մի մասնիկը համարելով՝ իր եզրերը գնելուց յետոյ՝ ճշմարտութիւնը գտնողի պէս յաղթականօրէն եզրափակեց, ուրեմն, «Եւ որ ընդ իշխանութեամբ է ի հնազանդութեան կայացէ, զի ի Տեառնէ է ամենայն իշխանութիւն»: Քանի որ ամէն իշխանութիւն գալիս էր վերեւից՝ Աստուծոց, իսկ այդ Աստուծա՛ր իր իշխանութեան մի մասնիկը տուել էր Համիդին ու իր կամքը արտացոլացնում էր նրա բերանով, հայ «հաւատարիմ հօտ»ին ուրիշ ոչինչ չէր մնում անել, եթէ ոչ լինել հնազանդ, կամակատար ծառայ, որպէսզի ինչպէս դարձի աստուածապաշտ քրիստոնեայ՝ արժանի լինի Երկնից արքայութեանը և անթառամ ու երանաւետ երջանկութեանը»:

Կաթողիկոսի ունեցած աշխարհայեացքի հետ ի մօտոյ ծանօթ լինելով՝ մենք պնդած էինք որ իր արարքը «ի օ լ ի թ ի ք ա» չէր. ո՛չ էլ բռնութեան ճիրանների մէջ մտնողի հարկադրուած շողորթութիւններ, ո՛չ, այլ դա մի ամբողջ տեսութիւն էր, որ հայեցակէտն էր կազմում մեր ժամանակակից հոգեւորականութեան մեծ մասին:

— Մեզ ի՞նչ հարկաւոր է Հայաստան. մեր ունեցածը ո՛չ մէկ ազգ ունի: Անգլիան իր մեծութեամբը ունի՞ մեզ չափ սրբատեղիներ նոյնը՝ Ֆրանսիան, Գերմանիան . . . Մի կտոր հաց ուտելով պահենք մեր հիկեղեցին, մեր սրբավայրերը և դրանով միւս աշխարհում էլ կունենանք այն փառքը, ինչոր ունինք այստեղ . . . Եւ վերջապէս ի՞նչ իրաւունքով մենք դէմ կանգնենք օսմանցիներին, ապստամբները, ռաբի եւնեք, ինչո՞ւ համար, Հայաստանի՞, — բայց այդ Հայաստանը նրանք մեզինք չնն առել, այլ մեզինք յափշտակող Սելջուկներից, որոնք այլևս գոյութիւն չունեն, ուրեմն մենք ամէն իրաւունք կորցրած ենք Հայաստանի վրայ և օսմանցիներից էլ յետ պահանջելու որ և է իրական փաստ չունենք: Մեր գործը պիտի լինէր Սելջուկների հետ, բայց նրանք էլ մեռած են . . .» Այս էր տեսութիւնը Հայկական Խնդրի առթիւ Երուսաղէմի միաբանութեան՝ դեռ 1890-ին, Կարնոյ առաջին կոտորածից, Գում-Գաբուի առաջին Ցոյցից յետոյ: Եւ դա ո՛չ թէ մի վանքի պարսպի մէջ պարսկալուծ կարծիք էր, այլ այդպէս էր քարոզուած թէ՛ Հայաստանի դատական կողմերից եկած բոլոր ուխտաւորներին՝ «հաջներ»ին, «մահտեսներ»ին և թէ՛ դպրոցական աշակերտներին:

Մեր հոգեւորականութեան և Հայկական Խնդրի յարաբերութիւնների մասին երկար չենք ուզում կանգ առնել, եթէ ոչ մէջ կբերէինք դեռ մօտեւս կատարուած աղետալ մի գրամա, ուր մեր հոյակապ ընկերները զոհուել են այդ դատակարգի մէկ ներկայացուցչի քաղաքացիական հայեցողութիւններին . . . Մի երկայնաբոյնց՝ ժողովուրդի բարօրութեան համար իրենց անձը մոռացած երկու երիտասարդների թուրք ոստիկանութեան է մատնում իր «պարտականութիւնը կատարելու», իր կրօնաւորի «խիղճը» հանդարտեցնելու տեսակէտից:

Պոլսից Այլիկիա վերադառնալուց յետոյ, Սուլթանի շնորհած ունկնդրութիւնից՝ և նրա իժական մի քանի խօսքերից ելքաբացած՝ կաթողիկոսը ո՛չ միայն Սուլթանի ողջոյնների ուղերձներովն էր դիմաւորում «եկեղեցասէր» հայ ժողովուրդին, այլ մի կա-

տարեալ արշաւանք էր որ սկսեց «Ֆրաստար» տարրի յեղափոխականների դէմ, բայց էի բաց յայտարարելով որ ոչ միայն նրանց խօսքերին չպետք էր լսել, այլ նրանց տուն իսկ չընդունել, նրանց հետ որ և է յարաբերութիւն չանել:

Չենք ասում թէ Վեհափառ Վաթիկանի քարոզածները հետեւանք չունեցան. ոչ, մենք ընդունում ենք որ, դժբախտաբար, դեռ մեր հոգեւորականութիւնը որոշեալ ազդեցութիւն ունի հայ ժողովրդի զանազան խմբերի վրան. եթէ ոչ, մի լարտադրաց Օրմանեան այսօր վաղուց գործած կլինէր աղբանոցի անդունդը:

Հիմա հաշիւները մարքելու համար աւելի պայծառ օրեր ներկայացան, ո՞վ որի՞ն խաբեց. Սուլթանի ներքին քաղաքականութիւնը մազաչափ շեղուեց. խապայտան. Վաթիկանի և նրա մենտոր Ճիզուիթածին Օրմանեանի ստրկամտութիւններից — երակտնութիւնը ասում է որ ոչ:

Տաճիկ կառավարութիւնը եւրոպական վերնիճի տակ պահել է իր ասիական խորամանկութիւնը. նա հայ ժողովրդից աւելի լաւ է ճանաչում նրա հոգեւորական պետերին, զեկավարիչներին. և եթէ երբեմն ներանց ժպտում է, այդ միայն նրա համար և այնքա նով, որպէսզի իր գծագրած մի նպատակին կարողանայ հասնել. նրանց իր գործիքը դարձնելով, մի անգամ այդ նպատակին հասնելուց յետոյ, նա ամենայն աներկսութեամբ մի կողմ է շարտում այդ անորդ գործիքներին և դարձեալ շարունակում իր ուղին՝ մինչև ուրիշ արգելքներ ելնելը:

Արիւնիւն համեմատաբար յուզուած վիճակ ունէր, այդ ժողովրդի մէջ դեռ չէր մեռած քաջութեան ոգին, նա կարող էր «դրսից եկածներ» ին լսել, ուստի հարկաւոր էր խաղաղեցնել և դէպի դրսից եկածները անպատահութեան կասկած ներշնչել, ու մէկը միւսից բաժանելով, մէկը միւսի դէմ յարուցանելով հասնել իր նպատակին:

Եւ Սուլթանը իր փայփայած նպատակին հասաւ, որքան որ դա կախումն ունէր իր ճարտիկութիւնից և իր գործիքների կտրող ընդունակութիւնից:

Բայց ինչ է ուզում Սուլթանը, դէպի ուր է հասնում նրա միտումը: Այդ խնդիրը մենք մի քանի անգամ պարզել ենք՝ նոյն իսկ Սուլթանի իր բառերովը, դեռ կարողինք ուրիշ անգամներ ելլ. — Հայի կալուածները նա «գրաւելու» կը միտի գալիք մուհաճիրներու համար. — Մեր ընկերոջ այդ մէկ նախագիտութեան մէջ մի ամբողջ քաղաքականութիւն է պատկերացած իր դժոխային բոլոր կողմերովը, և նոր չէ որ մենք այդ իրողութիւնը մատնանիշած՝ ահազանգը զօղանջած ենք: Եւ այս անգոր մի հրաշք էր:

Չի՞ գողում այդ նախագիտութեան առաջ հայ երիտասարդը, հայ աղամարդը, իր քաջասիրտը, — նա՞ որ մոռանում է իր էութիւնը և ձեռքերը արեան մէջ թաթախում, կտտանքի ամեն ուրուական կանխապէս իր աչքի առաջ առնելով, որ պատրաստ է իրեն դնել որպէս հրամայական արարականութիւն, որպէս մի հարազատ աշակերտ Կանտի՝ մի նուաճուող, հարստուող, տարրական իրաւունքից զուրկ, բնաջնջումի անդունդի առաջը կանգնող մի ժողովրդի համար:

Ո՞ր մի վայրագ քաղաքականութիւն է որ գործադրուել է միայն պատմութեան ամենէն բարբարոս ժամանակներում ամենադաժան ձեռքերով: — Սպաննել մի

ժողովուրդ՝ որովհետեւ նա իր տիրապետութեանը վտանգաւոր կարող է լինել և նրա տեղը բնակեցնել մի ուրիշ՝ որովհետեւ սա իրեն չափին աւելի համապատասխանը, աւելի յարմարագոյն է: Դա ուժի տիրապետութեան նշանաբանն է իրաւունքի վրայ իր բոլոր կատաղութեան, իր ամբողջ մերկութեան մէջ:

Արիւնիւն նոր չէ որ թուրք կառավարութեան աչքին փուշ է դարձել: Կրէտէից գուրս եկող մ ու հ ա ճ ի ը ն ե ը որոշեալ նպատակով Արիւնիւնի մէջ վերաբնակեցան: Վերջերս դրսից ն ե ը ս խաւաղ ի ս լ ա մ ն եր ի հոսանքը դէպի այդ կողմն է դարձուել՝ մասնաւոր հոգատարութեամբ:

Ե հարկէ խնդիրը ոչ մի քանի տասնեակ բանտարկեալների և ոչ էլ եկեղեցական-վանական կալուածների յափշտակութեան, գրաւման խնդիր է: Մենք ինքներս եկեղեցական կալուածների գրաւման կողմն ենք պետութեան կողմից. բայց այն պետութեան՝ որ կաղաւաճ է ժողովրդի ձեռքով, գործում է ժողովրդով և ժողովրդի համար, և ոչ թէ այն կառավարութեան, որ առաջ է գալիս բռնակալութեան անունով և յափշտակութիւններ է անում բռնակալութեան սիւները ամրացնել ձգտող տարրերի համար:

Խնդիրն այն է թէ մի ժողովուրդ ինքնագոյութեան իրաւունք պիտի ունենայ. պէտք է յարգել մի ազգի պատմական անհատականութեան իրաւունքը՝ թէ՛ ոչ, թո՞ւ պիտի տալ որ մի բռնապետ անվերջ կերպով կապտի, կողոպտի մի ժողովրդի պատմական հասարակական բոլոր իրաւունքները, և այդ մինչև բնաջնջուելու աստիճան:

Աւ սրա համար է որ ասում ենք թէ՛ այս հրատապ խնդիրների յուզման ժամանակ ժողովրդի հետ չեղողը, նրա կողքին կանգնել չուզողը՝ բռնաւորին բարեկամ լինել ասել է:

Իսկ արեան այս սողունը, — կարգացէ՛ք, «կառավարութիւնը շատ մեծ պատրաստութիւններ տեսած, ամեն զգուշութիւններ ձեռք է առած. Արիւնիւնի մասնաւոր կասկած ունի»: — Այո՛, բռնութեան ծայրագոյն տրամադրութիւնները գործադրելուց յետոյ՝ Համիդը դեռ բոլորովին վստահ չէ, նա դեռ կասկածում է թէ հայը կարող է այդ բոլորի միջից անցնելով, իր կենսականութիւնը պահել, ուրիշն էլ աւելի աղբու միջոցներ ձեռք առնել. օսմանեան աւանդական քաղաքականութեան ստուերից կառչել, որպէսզի որքան կարելի է շուտով «Տաւրոսի լեռնաշղթան անպատճառ օսմանցիներով բնակեցնուի»:

Համիդը դեռ կարող է իր դուռերը լարել, բայց հայ Յեղափոխութիւնը տակաւին մեռած չէ, նա կայ, և նա ցոյց կտայ որ արգարե կայ, և տուած րոպէին իր դերը կը կատարի՝ ինչ գնով էլ որ լինի:

Ս. ՍԱՊԱՀ-ԳԻՒԼԵԱՆ

ՆԱԽԵԿ ԳԻՒԼԵԱՆԻ

Բանի՛ մը ժամանակէ ի վեր Արիւնիւնի վերջապահ ծանրանալով վրայ է:

Սոյ՛ վանքը թէ՛ ա՛ն անունով յազարակ մը ունի Հատանց ի վեր:

Եւ ժամ կառավարութիւնը գրաւելու կը միտի գալիք:

Այդ ագարակը տարուէ տարի վանքը կը ցանէ ու կը հնձէ: Թէեւ մէկ մասը «արաղիի խալիյէ» եղած է:

Պաշտօնական կերպով Կաթողիկոսին հեռագիր է տրուած այս առթիւ:

Կաթողիկոսը քաջութիւն չունեցաւ հեռագրահրաժարականը տալ. — «Քանի թշնաքը պիտի առնէք, որ վարդապետաց ու որոշ մանկաներու հացը կը հայթաթէր, որ բնմն ուրիշ ճար չունիմ, ընդունեցէք հրաժարականս ու ինձ ալ վանք մը ցցուցէք: որ քաշուիմ՝ հանգիստ կեանք մը անցունեմ»:

Պատարարըը հեռագրած է, յոյս տալով թէ մօտ օրէն կը կարգադրուի շնորհիւ Սուլթանին:

Կաթողիկոսն քանի մը վարդապետներով Ատանայ գալով՝ հան կապակէ. եթէ երբեք ետ չտրուի, մտադիր է Կիլիկիոյ բոլոր եկեղեցիներու բանալիները յանձնել կառավարութեան:

Եթէ Թշնաքը ետ չտրուի ու բանալիները յանձնուին, հաւանականօրէն, ընդհանուր մը աւելի ունենալ:

Հայէպի մէջ՝ բաւական բանտարկեալներ կան՝ Ատանայի, Ուլիի, Հաճնի, Գերմանիկի (Մարաշի):

Կառավարութիւնը շատ մեծ պատրաստութիւններ տեսած, ամէն զգուշութիւններ ձեռք է առած: Կիլիկիայէն մասնաւոր կասկած մը ունի:

Կիլիկիայի բոլոր ժողովուրդը ձանձրացած է, թուրք ժողովուրդը նոյն խել: Մէրսին մէկ-երկու շաբաթ առաջ աղայ մը ձերբակալուած է: Այդ աղան Եւրոպա բարեկամ մը ունի եղբոր՝ կըսուի թէ իրեն ազատական թերթ մը ուղարկուած է և այդ թերթը կառավարութեան ձիրանը անցնելով՝ բանալը դրած ևն խեղձ աղան:

Արտասահման գտնուողները ազատ են՝ և՛ կը կարծեն թէ այս կողմերն ալ ազատ է, ինչ անխոհեմութիւն, արտասահման գտնուող հայրենակիցներուն կը թելադրենք՝ որ քիչ մըն ալ մեր տեղական պայմանները ի նկատի ունենալով՝ զգուշանային այդ տեսակ յախուռն վտանգաւոր ու անզգոյշ քայլեր առնելէ:

ԿԻԼԻԿԵՅԻ

ՄԱՅԻՍ 10 (Հ. Տ.), 1906

ՍԵՒ ԾՈՎԻ ԱՓԵՐԻՑ

ՄԱՅԻՍԻ ՄԻՆԸ ԵԱԼՓԱՅՈՒՄ

Թուրքիկ թերթերը շատ վերջին թուերից քաղաքի և նրա շրջակայ կալուածների բանուորներին և ազգաբնակչութեան հրաւիրում էին սօսել Մայիսի Մէկը այս տարի աւելի շուքով, աւելի փառաւոր քան անցեալ տարիները: Այս ազգաբնակչութիւնը, ինչպէս և սպասելի էր, բաւականին գրգռեց մեռնելու րոպէներէ մէջ խորացող կառավարութեան կամակատար ոստիկանների բիրտ ջրերը: Այս պատճառով, մասամբ նախապէս երկիւղ ազդելու նպատակով՝ հասարակութեան, մասամբ էլ յեղափոխութեան ազդեցութիւնը թուլացնելու շիտաւորութեամբ, նա կանխապէս, «սե հարիւրակներին» բերանով, որպէս պատասխան և ժխտում մը յեղափոխութեան յարտարարութեանը լռութիւն տարածեց թէ ապրիլի 23-30-ին պէտք է խուսափուի թիւներ իննն և տները մէջ խողովողների խտնելիքէն:

Երիտասարդութիւնը: Այդ առթիւ Ռուս. Սօցիալ. Դէմոկրատ Բան. կուսակցութեան տեղւոյս կողմակերպութիւնը դիմեց Հնչակեան կուսակցութեան մասնաճիւղի վարչութեան, որ նա, յամենայն դէպս, պատրաստ ունենայ իր մարտիկ խումբը և եթէ աւելորդ զէնքեր ունի՝ իրանց ևս տրուի ինքնապաշտպանութեան համար:

Մայիսի մէկի նշխարներէն օրը Հնչակեան կուսակցութեան և Ռ. Ս. Դ. Բ. կուսակցութեան ներկայացուցիչների խումբ ժողովը վճռեց սօսել Մայիսի Մէկը խաղաղ միօրեայ գործադուլով՝ առանց հրապարակաւ ինչ ընդհանուր յառաջացնող աղմկալից ցոյցերի, ի նշանակաւ ունենալով մի շարք աննպաստ հանգամանքներ: Սակայն, այնուամենայնիւ, այդ միօրեայ գործադուլն էլ խանգարելու համար ամօթը կորցրած օստիկանութիւնը ամեն ճիգ ու ջանք թափեց, որ հակառակ իւր ակնկալութեան բոլորն էլ ի դերեւ ելան: Ապրիլ 28-29-ի թուերին հետեակ և դրագուն զօրքերի վաշտերը յաջորդաբար շրջում էին քաղաքի փողոցներով և դրանով ազդարարում ազգաբնակչութեան որ իրանք կան և ապրում են Եալթայում և իրանք են որ պէտք է ձնչին, մեռնեն իրենց գնդակներով, սօսին և հրացանի կոթերով ազատութեան և արդարութեան անունով արուած ամէն մի պահանջ կամ բողոք: Ինքը, գաւառական ոստիկանապետը, Գփոզլիէից, մի քանի ոստիկանական ստորին պաշտօնեաներ հետն առած՝ շրջում էր քաղաքում, մանում էր խանութները, առեւտրական տները և հրահանգում Մայիս Մէկին չգոցել խանութները՝ հակառակ դէպքում, օրէնքի չհնազանդութեանը կենթարկուին 300 րուբլի տուգանքի:

Բայց, հակառակ այդ բոլոր գործ դրուած ճիգ ու ջանքերին, Մայիսի Մէկին քաղաքի բոլոր խանութները մնացին փակ: Քաղաքը միանգամայն սօսական բնուորութիւն էր ստացել. փողոցներում նկատելի էր անսովոր անց ու դարձ. ժողովուրդի բազմութիւնը մերթ այս կողմէ էր ուղղում իր հոսանքը, մերթ միւս. երբեմն քաղաքային այգին զիմում, երբեմն էլ ծովափի փոքր հասարակական պարտէզը՝ հրապարակային ժողով գումարելու նպատակով, սակայն չյաջողուեց շնորհիւ աչքերը չորս արած ոստիկանութեան: Քաղաքային այգին, որ նաւագում է քաղաքի կողմից հրաւիրուած երաժշտական խումբը անմիջապէս մի քանի վայրկեանի մէջ գրաւուեց հետեակ զօրքի վաշտով, երբ երիտասարդութիւնը սուր լոցներով շրջապատուեց լազարներով ստիպեց լռել և թողնել հեռանալ և ըրաժշտական խմբին, երբ վերջինս հրաժարուեց նշուագել «Մարսէյէզը»:

Տեսնելով, որ ցամաքի վրայ չէ յաջողում հրապարակային ժողովը, յեղափոխան տարրը կէսօրից յետոյ նստելով նաւերը, թուով 25-30, լողաց դէպի ծով: Մի քանի իրադէսների մէջ ծովի, պատմական Պոնտոսի, երկնք ծածկուեցաւ յեղափոխականների բազմամարդ նաւերով, որոնց կայմերի վրայ խիզախօրէն ծածանում էր յեղափոխական կարմիր Դրօշակը: Հեռուից նայողներին թուում էր թէ մի քանի նաւատորմիչ էր բանակել խաղաղ, հանդարտ պնտմական Պոնտոսը իր ալիքների քնքոյշ ծածանումներով, արեգակի ճառագայթների բազմօրինակ արտացոլումներով միանգամայն համապատասխանում էր այդքան խաղաղութեամբ և համեստութեամբ սօսնուող պրոլետարատի — աշխատանքարար տանջող մարդկութեան յամեագոյն ցածին, Մայիսի Մէկի յայտնաբերումը:

յիսի Մէկին: Երկար, շատ երկար ճառախօսութիւններէն, ուրախութիւններէն յետոյ պրոլետարիատի յաղթական նաւատորմող յեղափոխական երգերի ներդաշնակութեան տակ առաջ շարժուեց զէպի ծովափը: Հասարակական փոքր պարտէզը, ուր մինչև երեկոյեան ժամը 8-ը անհամբերութեամբ սպասում էր ժողովրդի հոծ բազմութիւնը: Ծովափին նորից խօսուեցին մի քանի կարծ ճառեր, որոնց ցամաքի վրայ կանգնած հալիսատես հասարակութիւնը վարձատրում էր երկարատեւ ծափահարութիւններով, ուրբաներով և կեցցէներով: Այս վերջին ձեռնարկութիւնը միակ և աւանդաբան եղբն էր յեղափոխութեան ձեռք առած միջոցներից, որին այս առթիւ կատարած ոստիկանութիւնը, հակառակ իր ցանկութեան, չկարողացաւ ոչ մի կերպով խօչնդոս հանգիստնալ:

Ա. ԶԻԼԱՆՇԻՐԵԱՆ

ՄԱՅԻՍ 4 (Հ.Տ.), 1906

ԵԱԼԹԱ

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՅ

Մայիսի Մէկը, աշխատանքի այդ համաշխարհային տօնը, հակառակ կառավարութեան ձեռք առած բոլոր միջոցներին, այս տարի բաւականին չքեղ կերպով տօնուեց մեզանում:

Ղաեռ մի շաբաթ առաջ քաղաքում լուրեր էին պատում, որ իբր թէ մայիսի Մէկին տեղի են ունենալու խառնակութիւններ, ցոյցեր, որ բանւորները որոշել են ո՛չ մի արգելքի առաջ կանգ չառնել և միօրեայ գործադուլ անելով ամենաչքեղ կերպով տօնել իրենց դասակարգային միակ տօնը: Հիմնուելով այդ լուրերի վրայ՝ նահանգապետը պատերին կպցնել տուեց մի յայտարարութիւն, որով սպառնում էր ամէն մի խռովութիւն, ցոյց, թափօր, և այլն, ճնշել զինու զօրութեամբ: Սակայն նահանգապետի այդ ըստառնալիքը ոչ մի ազդեցութիւն չունեցաւ և արդէն կիրակի, ապրիլ 3-ին գործակատարները փորձեցին միասին կազմել նահանգապետի այգում, բայց վրայ հասած ոստիկանութիւնը շուտով ցրեց նրանց: Այս ժամ չանցած՝ գործակատարները թուով մի քանի հարիւր հոգի կրկին համախմբուեցին Պօրտում և բաց արին իրենց ժողովը: Խօսեցին մի քանի հոգեւոր գործակատարներ, որոնց բոլորի ձայները յանգում էին այն բանին, որ անհրաժեշտ է արտայայտել իրենց համերաշխութիւնը ամբողջ աշխարհի պրոլետարիատին, որը տօնում է Մայիսի Մէկը, դադարեցնելով այդ օրը ամէն մի աշխատանք: Վրայ հասած ոստիկանութիւնը կրկին ցրեց ժողովը, նոյն իսկ փորձեց մի քանիսին ձերբակալել, սակայն ամբողջ թույլ չտուեց:

Այդ օրը քաղաքի ամէն կողմերում հաղարաւոր օրինակներով տարածւում էին յեղափոխական կուսակցութեան թանկեղէնները: Հնչական կուսակցութեան տեղական վարչութիւնը նոյնպէս բաց էր թողել թողնել մայիսի 1-ի առթիւ, որը մեծ քանակութեամբ տարածուեց քաղաքում:

Մայիսի Մէկին առաւօտեան ժամը 9-ին, գործակատարները և բանւորները սկսեցին խուժ-խուժ շրջել փողոցները և փակել տալ խանութները ու դադարեցնել ամէն տեղ աշխատանքները: Կարճ միջոցից

յետոյ արդէն բոլոր խանութները, գործարանները, դպրոցները, մասնաւոր ու պետական հիմնարկութիւնները փակ էին: Գաղարիցքից նաև իր երթևեկութիւնը քարշակը:

Մեզ զարմացնում էր այն երևոյթը, որ այդ և յետագայ դէպքերի ամբողջ ընթացքում, փողոցներում չէին երևում ո՛չ կոզակներ և ո՛չ էլ ոստիկանութիւնը: Վերջը իմացուեց որ կոզակների մեծ մասը հրաժարուել էր այդ օրը փողոց դուրս գալ և ինդհարուել ժողովրդի հետ: — Մինչ այդ՝ քաղաքի զանազան մասերում, ամենախիստ կարգապահութեամբ տեղի էին ունենում բանւորական միտինգները, որոնք գրեթէ բոլորն էլ խաղաղ անցան, բացի մի դէպքից, երբ Գրեմսոնայեա փողոցով անցնելիս՝ մի քանի ընկերներ ենթարկուեցին մի խուժուռու և թաթար խուլիգանների կողմից ծեծի, որի ժամանակ վնասուեց բանւորներից մէկի աչքը:

Երեկոյեան աստրախանցիների զբօսարանը-Կանափի ափը մի սքանչելի տեսարան էր ներկայացնում: Զօրի երեսին լողում էին աւելի քան 20 նաւակներ լիքն բանւորներով և ուսանողներով: Նաւակներին վրայ ծածանւում էին մի քանի կարմիր դրօշակներ որոնցից 2-ը Հնչականներինն էր: Ահա նաւակներից սկսեցին դուրսել զօրք, Բանւորական մարշի խրոխտ և աշխոյժ եղանակը ցնցեց և ոգևորեց ափում խռնուած ամբոխին: Մի քանի րոպէ շանցած՝ արդէն հաղարաւոր ժողովուրդը բուռն ոգևորութեամբ ձայնակցում էր նաւակներից երգողներին, մարսելից, ինտերնացիոնալ վարչապետական և այլ յեղափոխական երգեր երգելով: Այս մի քանի ընկերներ արտասանեցին ճառեր, որոնց խօսքերը լի էին հաւատով դէպի փայլուն ապագան, դէպի պրոլետարիատի վերջնական յաղթանակը:

Երբոր սկսեց մթնել, բոլոր նաւակների վրայ վառուեցին կարմիր լապտերներ, իսկ մէկի վրայ դրուեց մի լուսարգել՝ կարմիր խոշոր տառերով գրուած՝ «Պրօլետարներ բոլոր երկրներ, միացե՛ք»: Գեշերուայ ժամը 11-ին նաւակները սկսեցին կամաց կամաց հեռանալ և ժողովուրդը ցրուեց առանց որ և է միջադէպի տեղի տալով:

Mars

ՄԱՅԻՍ 3 (Հ.Տ.), 1906

ԱՍՏՐԱԽԱՆ

ՈՌԻՍ ԲԻՐՈՎԿՐԱՏԻԱՅԻ

ՇԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

— Բագում հրատարակուող թուրքերէն «Իրշադ» թերթի Թեհրանի թղթակիցը նոյն թերթին հաղորդում է որ՝ իբր թէ՝ ուսուց միաստններից մէկը առաջարկել է Պարսիկ կառավարութեանը, որ վերջինս իր երկրի փոստային ու մարսային գործերում հայ պաշտօնեաներ չընդունի: Այդ լուրը ինքնատիպ և տարօրինակ լինելուն պատճառով, «Իրշադ»-ից արտատպեցին նաև Թիֆլիսի հայ և ռուս թերթերը: Այս տողերով հաստատում ենք նրա ճշմարտութիւնը: Սակայն մի փոքրիկ բացատրութիւն: «Իրշադ»-ից «Վեգիր» խօսքը հայ և ռուս թերթերը սխալ են «միաստն» թարգմանել: Միաստները ապրում են Պետերբուրգում և Ռուսաստանի խառնակ գրութեան պատճառով, առ այժմ, կարծում ենք, ժամանակ չունեն

այդօրինակ բաներով զբաղուելու: Այդ յմիտարմին պէտք է որոնել թե՛ հրահրում, և նա խելագար յմիտարկէ՛լ և և ոչ յմիտարմին: Որոշ բիւրօկրատիայի այդ անարգ վիժուածք յմիտարկէ՛լ, որ յայտնի է Գրուբէ աղագանւնով, ինչպէս տեղեկացանք, մաքսատան հայ պաշտօնեաներին մեղադրում է Ռուսաստանից-Պարսկաստան ուժերի տեղափոխելու մէջ: Իր այդ երազը կամ՝ որ ձիշղն է՝ իր ցնորքը նա պատմել է մաքսատան միտար Նոսին, որը գտնուում է ուսական հովանաւորութեան տակ, և տկանաւոր մուշտէիգներին մի քանիսին: Բայց այդ բաւական չէ: Իր այդ զգուշիկ արարքը պարսկական և թիւրքական առաւել խաւար շրջաններում ևս տարածելու համար, ինչպէս երեւում է, նա գրգռել է իր խրտուիլակ տըխրահաչակ Ռաշիդ-բէկ-Իշմայիլովին, որը պաշտօնավարում է ուսական բանկում, գրելու այդ մասին նաև յԻշադ՝ թերթում . . . Հայաստանց այդ Գրուբէն շուտով թողնում է իր պաշտօնը և ընդ միշտ հեռանում է Պարսկաստանի սահմաններից: Մի երկու օր ևս—և նա այլևս թե՛ հրահրում չէ . . . իսկ մենք հայերս ռօքան ուրիւս ենք հայակեր այդ հրէշի հեռանալով . . . Իսկ թուրքերը, կովկասից փախած սրիկայ թուրքերը . . . ահ, նրանք շատ են ուրախանում, երբ տեսնում են, որ ուսական բիւրօկրատիայի ստուերները իրենց հետ ձեռք-ձեռքի տուած են գործում ընդդէմ հայերի: Թող ուրախանան, հրճուեն բերկրին, սակայն թող այն էլ գիտնան որ դարևոր կաղնին դեռ շատ փոթորիկներ կաւող է քամահրել:

—Մի ամիս առաջ Պետերբուրգի պետական բանկի պաշտօնեաներից մէկը Սոլոգուբը աղագանւնով, եկել էր թե՛ հրահրում վերաբնեւելու տեղոյս ուսական բանկի գործերը: Միայն պարսիկ վաճառականները շտապեցին այցելութիւններով պարսկական յարգանք մատուցանել նրան: Ուրեմն զարմանալի չի՛ լինիլ, եթէ Սոլոգուբը վերագտնաւով Պետերբուրգ, խօսք բացուած ժամանակ, իրականացնի կոնկրետ յարգի եկար, հազար բարի, բարեկամ . . . առաւել:

Ի դէպ՝ Սոլոգուբը ըստ լուրերի, մասնաւոր խօսակցութեան ժամանակ հարց է տուել Գրուբէին, թէ ինչու համար է նա ուսական բանկում պաշտօն տուել Իշմայիլովին նման պրովոկատորին . . . Սոլոգուբը, հօ՛ հայ չէ և ո՛չ էլ որ և է մէկ հայի հետ տեսակցութիւն է ունեցել թե՛ հրահրում, ապա ռօքանից իմացաւ, որ Իշմայիլովը պրովոկատոր է, մի բան, որի առաջ իր զոյգ աչքերը, չտեսնելու համար, փակում է Գրուբէն . . .

Թե՛ հրահրում մտադրութիւն կայ բանալու ուսական գպրոց՝ բացառապէս թե՛ հրահրում վերաբնեւելու՝ կովկասի թուրքերի զաւակների համար: Գործի զուխ կանգնած են մի բանի ուս պաշտօնեաներ: Բագուցի հարուստ թուրք թաղիկը նիւթականապէս օժանդակում է այդ գպրոցին ամենայն չափով: Այդպիսով Գրուբէն նախ քան իր գնալը իրականացրեց ուսական գպրոց բանալու գաղափարը, որը այնքան գուրգուրում էր: Կովկասի թուրք աղագանակչութեան տակաւնները, որոնք հայ-թրքական ընդհարումների պատճառով փախել—ապաստանել են թե՛ հրահրում, յաւակնութիւն ունին ուսական հին ուժիմի փայլալուծ քաղաքակրթութեան ռահմիւրան լինելու Պարսկաստանում: Հարցընդ լինի թէ՛ նախ նրանք՝ այդ թուրքերը մէկ իրենց

կրթեն, յետոյ ուսաց քաղաքակրթութիւնը տարածեն Պարսկաստանում: Պետերբուրգ նստած ուսական բիւրօկրատները պիտի հրճուեն, երբ լսեն որ կովկասի թուրքերը իրենց ուսերի վրայ են վերցրել ուսաց քաղաքակրթութեան ծանրութիւնը:

29 ԱՊՐԷԼ (Հ. Տ.) 1906
ԹԵՀՐԱՆ

ՍԵՒՈՐԳԻ

ՆԱՄԱԿ ՊԵՐՍԻԱ-ԹՐԵՒԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼԻՑԻՑ

Ամէն տարի գարնան, երբ սարերի ձիւները հալուել են սկսում՝ լեռնաբնակ քերդերն էլ շարժուել են սկսում, և վար ու ցանքի, աշխատանքի ու քրտինքի, երկրագործի քաղցրահիւս հորովէլի, հովուի գլղլան սրնդի տեղը քիւրդ ցեղերը գարնան հետ նորագում են իրենց վոճիմիդրկան ոգին, անհամբեր նետուում՝ աշուն թախանի, արիւնի սպանութեանց ապարէզ ու հրոսասակամբեր, ամբողջ ցեղեր միմիանց վրայ են արշաւում, սպանում, կոտորում, այրում ու քանդում, մահափիւռ հրացաններ են որ որոտում են ահագնորէն:

Այս տարի էլ սկսեց այդ կռիւը, բայց նախկիններից աւելի կատաղի ու համարձակ և սովորական զրգապատճառներից դատ, այդ կռիւը ընդարձակաւաւաւ ու շարունակական դարձնելու համար նպաստաւոր աջակցներ ու բացարձակ քաջաւերոզ, թելադրողները շատացան:

Մարտ ամսի սկզբին պարսկական սահմանապահ պաշտօնական քրդերի ճարտ-Բերդ-աւանում սպանուեց Մամալի քիւրդերի ցեղապետ Մուսթաֆա բէգը իր աղջկայ և երեք ծառայ զինուորների հետ՝ իր ընտանաւանում, Աւգոյի ցեղի քրդերի ձեռքով, որոնց ցեղապետ Զահաբ աղան անցեալ ամառ սպանուեց թաւփոխում Պարսից կոտորածութեան ձեռքով, իսկ իրանք՝ նրա սպանումից անմիջապէս յետոյ անցան օսմանեան երկիր, ուր գտան և՛ ապաստանարան և՛ հոգածու հովանաւորողներ:

Մամալի Մուսթաֆան՝ իւրեւ կողմնակից Պարսից կառավարութեան և նրանից նշանակուած Զահաբի պաշտօնում ու սիրացած նրա բնակարան-կալուածներին՝ սպանուեց Աւգոյիներից յայտնի դաւադրութեամբ, և այսպէս սկիզբ առան այս տարուայ կռիւ—ընդհարումները, որոնք ինչպէս ասի՝ լո՛կ քրդական չեն:

Իրկու ամիս առաջ սկսած և մինչև այսօր շարունակուող կռիւ-արշաւանքները, քար ու քանդարին պարսից սահմանագծի քրդական բոլոր գիւղերը, երկու կողմից սպանուածները հաշուում են մօտաւորապէս ութսուն հոգի: Ճակատամարտներից ամէնից ահեղ և արիւնլին տեղի ունեցաւ նախկին հայաբնակ իսկ այժմ աւերակ, Ասլանիկ գիւղի մօտ՝ Մալմաստի կեղրոնից ընդամէնը 3-4 ժամ հեռաւորութեան վրայ: Կռիւը այնքան սոսկալի էր դարձել և կռուողները այնքան կատաղի, որ տեղի էր ունեցել ձեռնամարտ, այս կուին Մամալիները տարին են աւելի քան 30 զոհեր, իսկ Աւգոյիները ընդամէնը 4-5 հոգի:

Կատաղի և խելագար կտրիճ ու ճարպիկ Աւգոյիները, թէև քիչուր բայց, քաջաւերուած քաղաքական որոշ դաւեր ունեցող օսմանցուց, և նոյն իսկ

զինուած նրա զինուորները բազմահարուած մաս զէրնե-
րով, օր-ցերեկով արշաւում են Սալմաստի կեդրոնա-
կան գիւղերի վրայ, թալանում ու սպանում են:
Այսպէս նրանք մինչեւ այսօր յարձակուել են Հին-Քո-
ղար, Սաւրա, ԱՏրէրան, Մուղանջուկ և թիւրքարնակ
գիւղերի վրայ, քշել են նախիրներ ու գնացել, մինչ
Մամազիններին օգնութեան գնացող և այլ ազգաբնակչու-
թեան պաշտպանելու կոչուող պարսից հեծեալ
զօրքերը գնում են կուի տաք ժամանակամիջո-
ցին էշ գողնալու և այդ գողութեան քաջագործու-
թեան մէջ բռնուում ու վիրաւորւում քրդերից:

Սահմանագծային դաւառների ողջ ազգաբնակչու-
թիւնը ահ ու սարսափի մէջ է, ճանապարհները վը-
տանգուած, երթեկները գրեթէ խաղաղ կտրուած
ու հազ աշխատելու տարիներ տեղը այս թանգու-
թեան, առևտուրի դադարման և ուրիշ աննպաստ պայ-
մանների հետ եկող այս քրդական աւերը քանդեց
բնակչութիւնը անտեսապէս:

Թուրք-Պարսկական սահմանագծի հողային վէճերը
տակաւին շարունակուում են, բայց դրանք այնքան
դողտնի են պահւում, որ ամբողջին հասկացողու-
թիւնը զանազան կարծիքներ կաղմելով՝ պատմութիւն,
ներ է յօրինում, Լաիջանում գրաւուած հողի հետ
վերջերս Ուրմիի շրջանում գրաւուած է և՛ պարսկա-
կան մի մարտաւան, ասում են նոյն իսկ օսմանեան
ոստիկանները՝ զինուորներ եկել նստել են ասորաբնակ Մա-
վանա գիւղում, որը գտնւում է Ուրմի քաղաքից ընդ-
ամենը վեց ժամ հեռավորութեան վրայ:

(Սանցիներին սարքուած ու քաջաբերուած քրդ-
դական արշաւանքները, սահմանագծային վէճը և վեր-
ջապէս երկու մուսուլման պետութիւնների յարաբերու-
թեան ակնյայտի թշնամական լինելը, լաւ ապագայ
չեն խոստանում, դէպքերը լոկ պատահարներ չեն, իսկ
ժամանակը արդէն յղի է:

Արվկասեան հայ-թաթարական արիւնոտ պատե-
րազմը, ընդհարումները, բարեբախտաբար, — արձագանք
չգտան Պարսկաստան, թէև եղան բաղձաթիւ սևա-
հողի և չարամիտ գործողներ՝ այդ իրականացնելու հա-
մար, որոնք բոլորն էլ անհետանք ֆնացին շնորհիւ
կառավարութեան ձեռք առած խտտագոյն միջոցների
այժմ թիւրք-պարսկական պատերազմի ապագայ սար-
սափներով ենք տարուած, վերջապէս ազատ չենք ախ
ու վախից:

ԱՍՕ

ՄԱՅԻՍ 14 (ՀՏ), 1906

ԲՈՆՈՒԹԵԱՆ ԶՈՂԵՐ

Տրապիզոնի մէջ, մայիս 24-ին, Համբարձ-
ման գիշերը Մէյրան հրապարակին մէջ, կախա-
ղան է հանուած Համբարձում խաչանը:

Նոյն օրերը բանտի հիւանդանոցին մէջ՝
թուրք պաշտօնեաները թուաւորելով սպանում են
Տրգատ Իսրայէլեանին, մա՛րամասնութիւնները
յաջորդով:

ՄՅԵՐ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ապրիլ 27-ին (Հ. Տ.) Գաշնակցականների
կողմից, 33 գնդակի հարուածով սպանուեցաւ Թու-
րիդի մէջ, Գօրիցիին տեղօններից մէկը եղող՝ Հնչակեան
անվահեր և պարտաճանաչ զինուոր Մհեր Մանուկեանը:
Սպանողները՝ ոճիրը կատարելուց յետոյ՝
կտրել են նահատակի քիթը, յափշտակել նրա
ատրձանակը, դաշոյնը, գլխորկը և երեք թու-
ման փողը:

Յուդարկաւորութեան և թաղման հանդէսը
կատարուել է շատ շքեղ կերպով: Ներկայ է
եղել երկուսն խուռն բազմութիւն:

Ազգու գամբանիւն է խօսացել ընկեր Ա
Կամարականը:

Հանգուցեալի դագաղի վրայ դրուած են
եղել ութը ծաղկեպսակներ:

Մհերի մարմինը ամփոփուել է Ղալայի եկե-
ղեցու գաւթում:

Հանգիստ պարտաճանաչ, անվահեր, հայ
ժողովրդի ազատագրական գործի անձնուէր զին-
ուորի աշխններին:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՊՈՒՐԿԱՋԻ Մասնաճիւղի գանձարանում ստաց-
ուել են. — (Յունի-նոյեմ. 1905)

»ՍԱՍՈՒՆ« խմբ. կայմակ. վիշապ. վարդ Մա-
միկոնեան. Հայկազն. Ջայրլար. Արտաւազ Մ-հայկ.
11-ական լէֆ. Արայ Ասիւ 10-ական լէֆ. Կիտ 6 լէֆ
Մուրճ 4 լէֆ. Գումար 118 լէֆ:

»ԱՍՊՈՒՐԿԱՆԵՒ« խմբ. Պողոպաղ. Կրակ 11-
ական լէֆ. Արգիլոս 6 լէֆ Պոմպանի 5 լէֆ. Վէժ. Նա-
պասաակ 4-ական լէֆ. Յուսիկ. Տիլոց. Գասրուլաղ
3-ական լէֆ. Որտորդ 1.50 Գնդակ. Գանակ 1-ական
լէֆ. Գումար 53. 50 լէֆ:

»ՀԱՅԱՍՏԱՆ« խմբ. Ժայռ 13 լէֆ. Կապուս
11 լէֆ Եփրատ 6 լէֆ. Արամ Մասիս 4-ական լէֆ.
Կայծ. Ռումբ. Ուրի 3-ական լէֆ. Անանուն. Գանիէլ
2-ական լէֆ. Գումար 51 լէֆ:

»ԺԻՐԵՅՐ« Մասնաճիւղի գանձարանում ստաց-
ուել են. — 1905 Յուլիսից — Դեկտեմբեր 1905

»Ա.« թերթի վիճակախաղից 90 դոն. »ԱՐԱ-
ԲԱՏԵԱՆ« խմբի անգամավճարները 60 դոն. »ԿՏԻՃ«
խմբի ձեռնարկած երեկոյթի զուտ արդիւնք 982. 70 դոն.
Նուէրներ անգամուհիներից և անգամներից 252 դոն.
»ԱՐՁԱՎԱՆԲ« խմբի զեկա. ամսուայ անգամավճարները
19 դոն. Պարսկերէն ներկայացման վերաբերեալ մուտք
1. 632. 85 դոն. »ԿՏԻՃ« խմբից 7 ամսուայ ան-
գամավճարները 3 7 դոն. Ընդհ. գմբ. 3363 55 դոն.

ՓԵՐՈՍ Մ. ԳՐ զանձարանում ստացուել 1905 թ. Օգոս. 1-1906 Յունուար 31.—

ԽՄԲԵՐԻՑ (Օգոս. Սեպ. և Հոկ. ամսավճարներից) «Վասպուրական» 27 ր. 30 կ. «Վրէժ» 18 ր. 40 կ. «Ստառն» 23 ր. 40 կ. «Կայծակ» 15 ր. 4). «Տալ-տրիկ» 29 ր. 30 կ. : Գումարը 113 ր. 80 կ.

«ԲԵՍԱՐԱՊԻՈՅ» օգոս 15 ր. :

ԲԵՍԱՐԱՊԻՈՅ Հրեայ և Չուկ քաղաքի «Վահան» և «Անուշաւան» Խմբերից 26 ր. 50 կ. :

Տուգանքներ 9 ր. 50 կ. և 2 ր. 50 կ. :

Քաղաքի օգոս. սեպ. հոկ. նոյ. ղեկ. և 1906 թ. յունուարի ամսավճարներն են 466 ր. :

ՆՈՒԷՐ ՈՐՈՒՆ 50 կ. «Նոր համակրողներից» 6 ր.

Ա. Կոնստի Կոնստի հաւաքուած 49 ր. «Ատրճա-նակից» 6 ր. 50 կ. :

Նորիքատունների ցանկը

№. 26. 15 ր. 6. 10 ր. 20. 10 ր. 5. 5 ր. 16. 3 ր. 17. 3 ր. 21. 3 ր. 25. 3 ր. 18. 3 ր. 15. 2 ր. 19. 2 ր. 29. 2 ր. 32. 2 ր. 33. 2 ր. 37. 2 ր. 4. 1 ր. 10. 1 ր. 11. 1 ր. 13. 1 ր. 14 1 ր. 23. 1 ր. 24. 1 ր. 30. 1 ր. 31. ր. 22. 2 ր. 34. 1 ր. 38 1 ր. 39. 1 ր. 40. 1 ր. 50 կ. 35, 50, կ. 27. 50 կ. 28. 50 կ. : Գումարը 84 ր. :

ԳԵՏԱՐԵՐԸՆԵՐ Մ. ԳՐ զանձարանում ստաց-ուել են.—

Մասիս, Սիս, Հայրենիք, Երևանի նուէր 4 ր. Կամատուրից նուէր 5 ր. Նալբանդից, Կաբինից, Քաղա-քից, Փիլիպի նուէր 3 ր. Մերկուից նուէր 50 կ. Բա-րիկից և Իրա Եղբորից նուէր 25 ր. տեղույս յանձնա-խմբի չորս անգամներից նուէր 5 ր. Որոտրի (քննք) տուած նուէր 10 ր. Եկոսինից նուէր 10 և Թոմար-ճաղուներից նուէր 51 ր. Շաժիր Իշխանեանից նուէր 3 ր. Գրիգորի տուգանք 1 ր. Ալոյի տուգանք Վահէի ձեռ-քով Գրիգորի տուգանք 12 ր. Մոսոյի տուգանք 1 ր. Կայծակ խմբից ամսվճ. 11 ր. 40 կ. Սամսոնի ամսվճ. 5 ր. Սամանճից հինգ ամսուայ ամս. 50 ր. Ասլան խմբից ամսվճ. 7 ր. 30 կ. Նուէր խմբից ամսվճ 31 ր. Եփրատ խմբից ամսվճ. 34 ր. 60 կ. Եփրատ Սուրբ Խաչ խմբից ամսվճ. 11 ր. Յանձնախմբից ամսվճ 20 ր. Երկու շիշիի եկամուտ 5 ր. Տաճարից մարտիկի գրած 50 ր. Կորինից պարագ Վահէի ձեռքով 60 ր. Կորինի կայծակ խմբից ամսվճ. 46 ր. 80 կ. Կորինի վրէժ խմբից 70 ր. Կորինի՝ Սամսոնի խմբից 10 ր. Կոկորդիլոս խմբից 31 ր. Խ. Գառպարի մէկ տարուայ ամսվճ. 12 ր. 40 կ. վրէժ խմբից ամսվճ 53 ր. 40 կ. Մարտից մէկ տա-րուայ ամսվճ. 7 ր. 40 կ. Զաքարի ամսվճ. 5 ր. 50 կ. Երուանդից ամսվճ. 2 ր. Որոտրից ամսվճ. և ապառիկ. ներ 23 ր. Մասիսից և Սիսից ամսվճ. 4 ր. Սալ-մատ խմբից ամսվճ. 5 ր. Ընդհ. հանգանակութիւն 154 ր. 20 կ. Արիւծից ամսվճ. 4 ր. 80 կ. Մ րկուծի տուգանք 6 ր. Կոկորդիլոս խմբից 18 ր. վրէժից 10 ր. 80 կ. Արիւծ խմբից 9 ր. Սերգիից մէկ ամսվճ 60 կ. վրէժ խմբից ամսվճ. 7 ր. 20 կ. Ասլան խմբից 2 ր. 40 կ. հայ կանանց Արտեմիս խմբից 51 ր. 40 կ. վար-դէ Գրիգորից տուգանք 3 ր. Գեղարդ խմբից 5 ր. 40 կ. Մարգար և Նիկոլայից նուէր 1-ական ր. Բարեկից և Իրա Եղբորից ամսվճ. 2 ր. 40 կ. Յարթից տու-

գանք 2 ր. Կոկորդիլոս խմբից ամսվճ 15 ր. 40 կ. Արիւծից՝ Վարդիկի կողմից ամս 7 ր. Յանձնախմբից տուացուած մինչև օրոտ. ամսվճ. 26 ր. 40 կ. Ասլան խմբից ստցէ մինչև սեպ. 3 ր. 60 կ. Ասլան խմբից 2 ր. 6) կ. Քաջարի խմբից մինչև սեպ. 22 ր. 80 կ. Պետրոսի հինգ. օգոս. Գ. Գ. յ. տուգանքներ 15 ր. Կայծակ խմբից մինչև օգոս 10 ր. 80 կ. X. X. X. գինեքը 1,078 ր. 91 կ. Ընդհ. գումար 2 138 ր. 89 կ.

ՆՈՒԷՐԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արեղնակ 2 ր. Սիրաք 1 ր. Անձնուէր 7 ր. 20 կ. Խորալիւ 2 ր. Երուանդ 1 ր. 50 կ. Մարգարայան 1 ր. Շաքուր 1 ր. Լուսաբեր 50 կ. Խորշուր 50 կ. Ծաղիկ-բեր 50 կ. Դուրմալ 1 ր. Մայրիկ, Նշարակ, Մալ-գարիտ 1-ական ր. Արագած, Լուսնթաղ, Փայլածու, Հօրի, Մանուշակ, Արշալոյս 50-ական կ., Արագ 45 կ. Ասաղիկ 40 կ., Շուշանիկ 30 կ., Գահար 25 կ. : Գումար 25 ր. 30 կ. :

ՆՈՐ ԾԱԳՈՒՄԻ Մ. ԳՐ զանձարանում ստաց-ուել են.—

Ամսավճարներ խմբերից — Վրէժ, ղեկու. 10 ր. 50 կ. Հայկակ, յունվ 4 ր. Սինեաց, հոկտ. նոյ. ղեկու. 30 ր. Գարանաղեաց, ղեկու. 6 ր. 50 կ. Ոստայն, ղեկու 4 ր. Արշալոյս, ղեկու 1 ր. 50 կ. Ոստայն, յունվ. 7 ր. Ա-րարատեան, ղեկու. 6 ր. Տարսո, ղեկու. և յունվ 9 ր. 50 կ. Արշալոյս, յունվ. 4 ր. 50 կ. Ոստայն, փետր. 6 ր. 60 կ. Հայկակ, փետր. 5 ր. Գարանաղեաց, յունվ. 6 ր. Վրէժ, յունվ. 0 ր. 50 կ. Բաղրատունեաց, յունվ. 9 ր. 50 կ. Արարատեան յունվ. 5 ր. Սինեաց յունվ, 10 ր. Ոստայն, մարտ 9 ր. 50 կ. Վրէժ, փետր. 4 ր. Արա-րատեան, փետր. 4 ր. 50 կ. Վրէժ, փետր. 9 ր. 50 կ. Բաղրատունեաց, փետր. 8 ր. 50 կ. Արարատեան, մարտ 4 ր. Հայկակ, մարտ 4 ր. Ոստայն, ապրիլ 7 ր. Վրէժ մարտ 15 ր. Գարանաղեաց, փետր և մարտ 0 ր. Հայ-կակ, ապրիլ 3 ր. 50 կ. Բաղրատունեաց, մարտ 9 ր. Ոստայն, մայիս 7 ր. Արարատեան, ապրիլ 3 ր. 50 կ. Ծիրանի, յունվ. մինչև յունիս 24 ր. Գարանաղեաց, ապրիլ 10 ր. Բաղրատունեաց, ապրիլ 7 ր. 50 կ. Հայկակ, Մայիս 4 ր. 50 կ. Արարատեան, մայիս 6 ր. 5) կ. Ոստայն, յուն. 7 ր. Սինեաց, փետր. 10 ր. Վրէժ ապրիլ 13 ր. Հայկակ, յունիս 4 ր. Գարանաղեաց, մա-յիս և յուն. 14 ր. Արիւծ, մինչև յուն. 3 ր. Բաղրատունե-աց, մայիս 10 ր. Վրէժ, մայիս և յուն. 28 ր. Արա-րատեան. յուն. և յուլ 11 ր. 50 կ. Ոստայն, յուլ 7 ր. Գա-րանաղեաց, յուլ. 8 ր. Հայկակ, յուլ. 7 ր. Բաղրատունե-աց, յուն 6 ր. Արարատեան, օգոս. 5 ր. Վրէժ, յուլիս 14 ր. 50 կ. Ոստայն, օգոս 7 ր. 50 կ. Հայկակ, օգոս 8 ր. 50 կ. Բաղրատունեաց, յուլ 7 ր. 50 կ. Գա-րանաղեաց, օգոս. 7 ր. Արարատեան, սեպտ. 6 ր. Արիւծ յուլ. օգոս. սեպ. 10 ր. 50 կ. Վրէժ, օգոս. 14 ր. Ոս-տայն, սեպ. 7 ր. 50 կ. Գարանաղեաց սեպ. 6 50 կ. Բաղրատունեաց, օգոս. 6 ր. Սինեաց, ապրիլ սեպ. 60 ր. Հայկակ, սեպ. 11 ր. Վրէժ, սեպ. 10 ր. 50 ր. Արարա-տեան, հոկտ. 4 ր. 50 կ. Տարսո, մինչ. սեպ. 27 ր. 50 կ.

Արշալոյսի, սեպ. 5 ր. Բագրատունեաց, սեպ. 5 ր. Հայկակ, հոկ. 7 ր. Դարանազեաց հոկ. 10 ր. 50 Կ. Արեւ հոկ. 1) ր. 50 Կ. Արաբատեան, նոյ. 5 ր. Բագրատունեաց, հոկ. 6 ր. 50 Կ. Ոստայն, հոկ. 6 ր. 75 Կ. Արշալոյս, հոկ. 3 ր. 50 Կ. Տաւրոս, հոկ. 4 ր. Ծիրանի, յուլ. հոկ. 13 ր. Ոստայն, նոյ. և դեկ. 13 ր. 50 Կ. Արաբատեան, դեկ. 7 Կ. Արեւ, նոյ. և դեկ. 27 ր. Հայկակ, նոյ. և դեկ. 13 ր. 5) Կ. Դարանազեաց, նոյ. և դեկ. 12 ր. Բագրատունեաց, նոյ. և դեկ. 13 ր. Արշալոյս, նոյ. և դեկ. 9 ր. Արեւ, նոյ. և դեկ. 8 ր. Տաւրոս, նոյ. և դեկ. 16 ր. Ծիրանի, յուլ. և դեկ. 15 ր. Սիւնեաց, սե. հոկ. նոյ. և դեկ. 40 ր.

ՆՈՒԷՐՆԵՐ — Ստեփանից, 5 ր. Ընծայից, 10 ր. Վարժարանի, աշակերտներից, 2 ր. 10 Կ. Նուբոյից 2 ր. Վարդից, 1 ր. Արշակից, 1 ր. Մասնէրից, 2 ր. Բերդից, 2 ր. Նոր-Հայաստանից, 5 ր. Սուրէից 3 ր. Գարադաղից, 2 ր. Եռանդից, 2 ր. 50 Կ. Ափսեանի, 2 ր. Սարուխանից, 2 ր. Օտարից, 3 ր. Նոր-Հայաստանից, 5 ր. Հրաչեայից, 2 ր. Վալուսթից, 1 ր. Նիգակից, 1 ր. Արարոյից, 2 ր. Ճարայից, 2 ր. Հերակից, 5 ր. Անհամբերից, 1 ր. 50 Կ. Նուբոյից, 7 ր. Աղւսից 1 ր. Ճերանից, 2 ր. 50 Կ. Կարիճից, 1 ր. 50 Կ. Խանաւորից 1 ր. Բագրատից, 1 ր. Կարապետից, 8 ր. Վահից, 1 ր. Շաշոյից, 50 Կ. Սաստիկից, 50 Կ. Եսթերից, 1 ր. Սիւնից, ԱՆԴԱՄԱՎՃԱՐՆԵՐ — Արամից 1 ր. Ճանփուրտից, 3 ր. Սիւնից, մարտ 50 Կ. Պարսից, յունի. յուլ. 5 ր. Սիւնից ապրիլ 50 Կ. Սիւնից, յուն. 50 Կ. Ազգարից, 8 ամսմ. 4 ր. Ծաղիկից, սեպ. հոկ. 1 ր. Բարախոտից, 40 ր. Ամատունու, յունի. դեկ. 12 ր. Կայծակից, յունի. դեկ. 6 ր. Արգարից, նոյ. և դեկ. 1 ր. Սարգարից, սեպ. հոկ. նոյ. դեկ. 4 ր. Ծաղիկից, նոյ. և դեկ. 1 ր. Բարախոտից, 9 ամսմ. 45 ր. Տուգանք 3 ր. Հանգանակութիւնից 110 ր. 25 Կ. Ժախուած X. 8 ր. 60 Կ. Ընդհ. գումար 1,231 ր. 70 Կ.

ԼԵՆՈՂԻՒՄ Մ-ի գանձարանում ջրօհնեաց տօնի աղթիւ, ստացուել են.—

ՆՈՒԷՐՆԵՐ — Վախրաւէակից 15 ր. Արամեանց, 3 ր. Աղամեանց, 20 դան. Քարառի՛ 10 ղուն. Ս. Մարտիրոսեանց, վ. Վարդանեանց, Պետրոս Արուստամեանց, Ս. Զովհաննէսեանց, Զ. Ղազարեանց, Մել Բաղդասարեանց Թաւատ. Տ. Զովհաննէսեանց, Մ. Թումեան Մել. Ալազիկերտեանց, Ռ. Բժշկեանց, Սիւնեանց. ներ, Ա. Զովսեփեան, Սիւնեանց, Ս. Ղուկասեանց, Միլ Թումանեանց, 10 ական դուան. Ի Լազրի 16 ղուն. Ս. Զովսեփեանց, 6 ղուն. Ա. Բարախեանց, Ա. Զովսեփեանց, Բ. Մկրտիչեանց, Տ. Սիւնեանց, Հաղաթեան 5 ական ղուն. Ա. Խաչատրեանց, Ա. Շահնազարեանց, Ա. Խաչատրեանց, 6 ական ղուն. Ա. Զովսեփեանց Յ. Տէր-Բաղդասարեանց, Ա. Տէր Զաքարեանց, Յ. Տէր-Զովհաննէսեանց, Արուսեան, Տ. Շուշանիկ, Տ. Սառա 4 ական ղուն. Տիկ. Մարգարիտ, 3 ղուն. Խ Ղազարեանց. Ա. Մովսեփեանց, Ն. Թումանեանց, Զ. Զարեթեանց. Յ. Թաւաղեանց, Զ. Զովհաննէսեանց Զ. Մկրտիչեանց 2 ական ղուն. Գումարն է 426 ղան.

ՎԵՌՆԵՐՈՒ Մ-ի գանձարանում ստացուել են —

Նշու իրաւանց խ. Դնկտ.—Մայիս 15 ֆ, Յունիս—Դնկտ. 30, Զանաւէր խ. Դնկտ.—Յուն. 48 ֆ, Օգոս.—Դնկտ. 31 ֆ, Արծիւ խ 21 ֆ, Արշալոյս խ. Սեպտ.—Դնկտ. 5 ֆ, Տուփիկ Դնկտ.—Մայիս Սարաւանտ խ. 16 ֆ, Մի Բնկերից 4 ֆ, Մի ալլ Բնկեր 7 ֆ, Զօստանցանց ղրկուած 20 ֆ, Պատրաստ ղրկուած 251 ֆ. 40 ս. Ընդհ. գմր. 488 ֆ. 40 ս.

ՎԵՌՆԵՐՈՒ Մ-ի գանձարանում ստացուել են.—

Յ. Անն. Ա. Եցն. Գ. Արթն. Կ. Ողլ. Ա. Զաւն. Խ. Կալն. Օ. Թրմն. Գ. Մնսն. Մ. Լնս. Վ. Մրդ. Տ. Զն. Յ. Մրտ. Յ. Դաւն. Ա. Յրթն. Մ. Թրս. Պ. Վրդն. Ս. Դրն. Ս. Յրթն. Աշիւ ռուր. Թ. Ստփն. Եւ Դ. Յովն. 5-ական ֆրնիկ Գ. Կոլն. 6 ֆրնիկ. Զնի. Դլտ. 8 ֆրնիկ. Դ. Դնդամ. Օ. Փիլպ. Թ. Դրգր. Մ. Յրթն. Ս. Թվմն. Տ. Յրթն. Եւ Տվթ. Մնկ. 4-ական ֆրնիկ. Ե. Սրգն. Դ. Յվմն. Վրթ. Յ. Խշտր. Տ. Մրգն. Գ. Ոմն. Մրտոն. Մ. Գրգն. Իգ. Դաւն. Մ. Յրգն. Ս. Թրմն. Զ. Խշն. Եւ Յով. Դվթն. 3-ական ֆրնիկ. Պ. Տօն. Թ. Միմն. Մ. Մրդն Դ. Վցն. Ս. Յրգն. Ն. Դրգն. Գ. Զմրծ. Յ. Դրգն. Ն. Վրդն. Մ. Զմրծ. Պ. Մրգն. Դ. Զամրծ. Ն. Միմն. Է. Աղն. Մ. Փլպ. Դ. Գրնն. Յ. Դնն. Խնի. Սգիւ. աղ. Յ. Անդրմն. Կ. Զրն. Ս. Վրդն. Մ. Մրմն. Գ. Մրտոն. Մ. Թրմն. Դ. Թրմն. Պ. Յվմն. Կ. Յվմն. Օ. Զրգն. Խ. ռմն. Մ. Խրն. Եւ Դ. Էնն. 2-ական ֆրնիկ. Ս. Գրգն. Մ. Թրմն. Օ. Խրն. 1-ական ֆրնիկ. Խ. Դվթն. 5 ֆրնիկ. Ընդհ. գմր. 263 ֆրնիկ.

“ԵՐԻՏԱՍԱՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ”

ՀԱՅԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՕՐԳԱՆ

ՅԱՐԱԹ ԵՐԵՐԹ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է՛ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՄԱՐ՝ 8 ՔՐԱՆԿ

Բաժանորդագրուիլ ցանկացողները պիտի ղիմեն Ամերիկայի Հնչակեան Մասնաձիւղերի Գործադիր Զանձախմբին հետեւեալ հասցէով.

199, P. O. Box, M S
New-York (U. S. A.)

Ուսանողներից՝ յարմարութիւններ չունեցող տեղերը՝ բաժանորդագրուիլ կարող են Կեդրոնի միջոցով:

ՍՈՍԱԿՑՈ թեանս ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ գանձարանում ստացուել են հետեւեալ գումարները.—

ԷՆԶԵԼԻՐ Մ-ից	—	—	—	—	—	400 ֆ.
ԴԱՇՏԻ	—	—	—	—	—	200 "
ՄԵՐՏԻՏԻՆ	—	—	—	—	—	—
5-ական ֆ. Մալանէսից 2 ֆ. ընդամենը	—	—	—	—	—	60 ֆ.
ԴԱՆՈՒՐԻ	—	—	—	—	—	500 "
ՊՈՒՐԿԱԶԻ	—	—	—	—	—	160 "
ՍԱԼԱՆՈՒՆԵԱՆ Մ-ից	—	—	—	—	—	60 "
ՏԵՐՐԻՒ	—	—	—	—	—	100 ղ.
ՊՐԱՆՈՓՈՐՏԻ	—	—	—	—	—	80 "
ՉԸՍԻՐԻ	—	—	—	—	—	25 "
ԵԱՅԼԱՅԻ	—	—	—	—	—	400 ր.
Թիֆլիսի տիկն Կ. Եար-ից, Խր ղըայր Ալիսազի յիշատակին նուէր	—	—	—	—	—	100 ր.

Ղ-րամ, մանդատ և այլն ուղարկել —
M. BELLART — 7, Rue Campagne-Première 7,
(France) PARIS.
Imprimeur-Gérant Gabriel FARJAT.